

DE REPORTAGE

VLUCHTELINGENKAMPEN IN BOSNIE VIJFTIEN JAAR NA DE BALKANORLOG

‘WIE NU NOG HOO

EN DE GENOCIDE VAN SREBRENICA

In Bosnië wonen nog steeds duizenden mensen in vluchtelingenkampen — moslims en Serviërs. Ze leven in erbarmelijke omstandigheden, en de toekomst belooft weinig goeds.

•••
Vervolg op blz. 32

PT, IS GEK'

VLUCHTELINGENKAMPEN IN BOSNIE

●●●
Vervolg van blz. 31

**AN-SOFIE DEKEYSER
GAEA SCHOETERS
FOTO'S BIEKE DEPOORTER**

Oost-Bosnië, ver weg van elke stad. De kleine witte huisjes lichten op in de zon. Het lijkt wel een vakantiedorp. Een meisje zet meteen de achtervolging in als ze onze buitenlandse nummerplaat ziet. Ze springt onhandig rond op kapotte rolschaatsen en stormt een huisje binnen. Maar het interieur heeft niets van een Sun-Center- of ander park.

Dit is Jezevac, een vluchtelingen-kamp dat in 1993 werd gebouwd als tijdelijk onderkomen voor de inwoners van Srebrenica die op de vlucht waren voor het oprukkende Servisch-Bosnische leger. De tienjarige Amela woont hier met haar jongere broertje Amel, haar twee oudere broers, haar moeder Shuhra en haar zieke vader. Amela spurt met de waterkoker naar de overkant, want zelf kunnen ze geen elektriciteit betalen. Shuhra verontschuldigt zich. 'Het is even wachten op koffie. Ik kan jullie niks anders aanbieden.' Alsof ze het wil bewijzen, trekt ze de kast open. Die is leeg, op een half pakje koeken na. Ze is hier zeventien jaar geleden aangekomen. 'Ik had nooit gedacht dat ik hier nu nog steeds zou zitten.' Terwijl ze praat, strijkt ze onophoudelijk het spierwitte tafellaken glad dat ze speciaal voor de gelegenheid uit de kast heeft gehaald. Het huis valt zowat uit elkaar, maar ze heeft haar trots.

Teruggaan naar Srebrenica is geen optie. 'Mijn man, mijn broers, zijn broers... twaalf mannen heb ik daar begraven. De laatste hebben ze dit jaar teruggevonden. Zonder hoofd.' Ze vecht tegen haar tranen. 'Daarom hebben we hier in de buurt een huis gekocht om op te knappen. Maar zoals het er nu bij staat, is het onbewoonbaar. Elke maand moeten we 87 euro afbetalen, zo blijft er van mijn uitkering maar 70 euro over om met zes mensen van te leven.'

STOP MET HUILEN, MAMA

Haar oudste zoon, een beer van een vent, probeert zichzelf onzichtbaar te maken. Als man in huis zou hij diegene moeten zijn die het gezin onderhoudt. Dat dat niet lukt, is een schande. Hulpe-loos pulkt hij aan het tapijt. Op de vraag hoe het voor hem was om hier op te groeien, blijft het lang stil. Dan, zonder oogcontact te maken, zegt hij: 'Dat kan ik niet vertellen. Ik herinner me niks van voor mijn achttiende.' Verdringing is zijn manier om met het trauma om te gaan. Veel andere ontsnappingsmogelijkheden heeft hij niet. 'Alleen als ik in het bos loop, voel ik mij lichter.'

Zijn broer Dermiz is erbij komen zitten. Een spichtige jongen met heldere ogen. Het gesprek verloopt moeizaam, zonder tolk, maar hij doet alle moeite om zijn boodschap over te brengen. 'We hebben alles gedaan om aan werk te komen.' Hij gaat weg, en komt even later terug met een stapeltje papieren. 'Mijn diploma.' Hij geeft ons het blaadje. 'Via een lokale hulporganisatie hebben we een vak kunnen leren. Belmin is bakker, ik ben...' Hij kijkt hulpe-loos rond. Wijst dan naar de tegels aan het schoolgebouw. 'Keramik!' Maar zijn opleiding tot vloerder heeft hem niet geholpen; ook hij geraakt hier niet weg. 'Ik heb illegaal in Montenegro gewerkt. Ik had wel willen blijven, maar...' Hij kijkt voorzichtig opzij. 'Mam redt het niet alleen. Al hebben we ook geld nodig.'

Shuhra raakt helemaal overstuur. Ze trekt de kast open, giet een zak met antidepressiva uit op de grond. 'Negen pillen per dag neem ik.' Amela, die in de aangrenzende kamer ligt, kan er niet meer tegen. 'Mama, stop met huilen.' Ze loopt het huis uit, knalt de deur dicht. 'Alles komt goed.' Dermiz zegt het zonder het zelf te geloven. 'Werk. Dat is de enige uitweg. Dan kunnen we het huis opbouwen en dit achter ons laten.'

KOPER EN ZWART GOUD

Een houten bruggetje leidt over een bergrivier. Hazira zit gehurkt naast een gedoofd kampvuur. Haar handen scharrelen routineus tussen de asse. Ze smelt het plastic omhulsel van koperdraden. Die verkoopt ze voor 3 euro per kilo. Haar vingers kammen door het gras. Ze vist een elektriciteits snoer op, nog geen vijf centimeter lang, en begint er de minuscule draadjes uit te trekken. Hazira wil wel terug naar Srebrenica, slechte herinneringen of niet. Maar dat kan niet. Omdat ze voor de oorlog inwoonde bij haar schoonouders en dus zelf geen huis bezat, krijgt ze nu geen subsidies voor heropbouw. Haar man en schoonouders hebben de oorlog niet overleefd. In Jezevac vond ze de tweede liefde van haar leven, zegt ze. Later komen we te weten dat de man een zwaar alcoholprobleem heeft en haar bijna elke nacht slaat. De kinderen gooit hij dan op straat. Maar ze zwijgt, want ook zij is trots. Vrouwen die hun emoties tonen zijn hier een uitzondering.

De mannen zijn al helemaal onbewogen. Senad, een stoere twintiger met oorringen, geeft geen

●●●
Vervolg op blz. 34

Het gezin van Shuhra: overleven met 70 euro per maand.

'Mijn familie is dood. Gelukkig hebben we elkaar nog. Als je met 25 mensen een toilet deelt, zijn dat meer dan burens, niet?'

Bratunac en Igor.

Wachten op redding die nooit komt.

De zwaar getraumatiseerde Shurha wordt getroost door haar zoon Dermiz.

Senad: doodsbang voor een gedwongen terugkeer naar Srebrenica.

VLUCHTELINGENKAMPEN IN BOSNIE

De kamer van Bratunac: 'Om hier te blijven, moet je masochistisch zijn.'

De oudere generatie sterft uit, de jongeren blijven berooid achter.

Senad: fitnesssen en antidepressiva als remedie tegen het trauma.

De kamer van Bratunac.

●●●
Vervolg van blz. 33

krimp als zijn moeder vertelt dat ze dit weekend zijn vader zullen begraven. 'Ik zeg hem dat hij blij moet zijn dat ze hem gevonden hebben, ook al was het in zo'n verschrikkelijke toestand.' De moeder aarzelt. 'Vanochtend zei hij dat hij een mes wilde pakken, mij dood wilde steken en zich verhangen.' Senad neemt antidepressiva en hij fitnessst om zijn demonen te bestrijden. Hij is doodsbang voor een gedwongen terugkeer naar Srebrenica. Hij heeft geen enkele band met die plek. Maar het gezin heeft geen keuze: hun huis is heropgebouwd, vroeg of laat worden ze hier uitgewezen.

Het televisiebeeld gaat van zwart-wit over paars naar roze en rolt almaar sneller. Samira verkoopt het toestel een stevige klap. Met een hik herpakt de leeuw zich. Hij rent drie seconden lang soepel door de savanne, om vervolgens weer uit beeld te rollen. Deze keer is het de elfjarige Fikrat die zich rechthijst om het probleem op te lossen. Samira zucht. 'Hij heeft chronische bronchitis, en het vocht hier maakt dat alleen maar erger.' De kamer ruikt naar vocht en schimmel. Vader Murat zegt niks, hij concentreert zich op een velletje aan zijn duim. Zijn jongste, Morris, leunt wat dicht tegen hem aan: 'Zit stil, verdomme!' Morris rent bang naar buiten. Zijn moeder lijkt zich te willen excuseren. 'Mijn man is zijn zenu-

wen verloren in de oorlog. Soms krijgt hij driftbuien. Of wil hij er een eind aan maken.' Fikrat vertrekt geen spier. Hij aanhoort haar zwiggend.

Buiten gaat de zon onder. Samira en haar zonen wandelen naar de mijn. Aan de eerste stortplaats stoppen ze. 'Hier is het nog veilig. Verderop zouden ze je de keel oversnijden om je emmer kolen af te pakken.' Even later arriveert er een kipwagen die het mijnafval komt dumpen. Murat en Samira beginnen gehaast de nog bruikbare kolen uit het slijk te halen. De mijnbaas tolereert hen. Zolang ze de boel niet ophouden, mogen ze meegraaien wat ze kunnen. Luttele minuten later effent een bulldozer de berg. Het zwarte goud verdwijnt onder de vette wals. 'We verkopen de kolen voor 12 eurocent per kilo. We werken hier elke nacht, het is ons enige inkomen. Meestal blijven we hier zelfs slapen, om geen lading te missen.' Morris springt wat verderop trampoline op de roestige

veren van een matras. 'Soms valt een van de bestuurders in slaap. Dan kunnen we de hele lading sorteren, dat zijn goeie dagen.'

HITCHCOCK

Drie uur rijden verderop ligt een Servisch vluchtelingenkamp. Niet alleen Bosnische moslims moesten hun huizen ontvluchten. Toen het verdrag van Dayton een einde maakte aan de oorlog gingen ook heel wat Serviërs op de vlucht uit angst voor represailles. Velen zochten een onderkomen in de buurt van Srebrenica. Jadranka herinnert het zich nog levendig. 'We schrokken ons rot toen we hier aankwamen. Het leek wel een Hitchcock-film.' Velen van hen betrokken leegstaande huizen, waaruit de oorspronkelijke bewoners tijdens de etnische zuiveringen verdreven waren. Maar toen die vluchtelingen begonnen terug te keren, moesten de Serviërs verhuizen naar de vluchtelingenkampen. 'Ik had nooit gedacht dat we zo zouden eindigen.'

Het vluchtelingenkamp Bjelovac, een oud schoolgebouw waar nog steeds 22 mensen wonen, ligt in een dorp dat Zaloezje heet. Dragica zit op de drempel met de buurvrouw te praten. Het dorp heeft zijn naam niet gestolen, vindt ze. 'De mensen hier gunnen elkaar het licht in de ogen niet.' Kwaad veegt ze haar haren uit haar gezicht. Ze heeft kopzorgen. 'Vanaf september moeten de kinderen met de bus naar een school verderop. Dat kan ik niet betalen. Ze zullen dus niet elke dag kunnen gaan.' Kan de sociale dienst niet helpen? Dragica lacht hennend. 'Die behandelden mij alsof ik een beest was. Weet je wat ze zeiden? Alleen kinderen van gescheiden of overleden ouders hebben recht op steun. Moet ik misschien doodvallen voor iemand hen helpt?' In het centrum van Srebrenica wordt verwoed gewerkt aan het nieuwe kantoor van de sociale dienst. Het moet voor zondag klaar zijn, want dan komen de journalisten voor de herdenking. 'De machthebbers zijn allemaal dieven', meent Dragica. 'Dat zien we op tv en dat lezen we in de krant. Maar wat doen we eraan? Als niemand in Europa een onderzoek start...' Marco, de tolk, knikt. 'Er is — weer eens — goedgekeurd dat er een anti-corruptiecommissie moet komen om uit te zoeken waar al het geld voor Srebrenica naartoe is. Maar die zal er nooit komen. Net zo min als de vorige er gekomen zijn.'

ZE KOMEN ONS HALEN

Baratovo. Twee barakken naast het voetbalveld, met ervoor een nogal cynisch bordje: 'Souvenir'. Er valt iets voor te zeggen. De meeste mensen leven hier alleen voor hun herinneringen. Twee vuile kleuters sloffen door de gang. Hun T-shirt staat stijf van het vuil, een doordringende urinegeur omgeeft hen. Hun moeder staat lachend in het deurgat, een kapotte radio in de hand geklemd. 'Dansen? Dansen!' Verderop steekt een oudere vrouw haar hoofd om de deur. Als ze ons in de gaten krijgt, roept ze naar de bejaarde man die komt aanstrompelen: 'Haast je, Nikola, ze komen ons halen, straks missen we de bus.' Uit de kamer klinkt gelach. In de kleine, snikhete ruimte zijn vijf bejaarde vrouwen en één man samengegroept. 'Als we er niet mee zouden kunnen lachen, waren we al dood. Anga vraagt ons binnen, ook al brengen journalisten geen brood op de plank. 'Soms, als ik al een paar dagen niet gegeten heb, denk ik aan hoe het verder moet met Vjelko, mijn mentaal gehandicapte zoon, als ik er niet meer ben. Dan wil ik hem vergifigen, en mezelf ook. Gelukkig maken we ook daar grapjes over samen.' Milosava knikt. 'Heel mijn familie is dood. Godzijdank hebben we elkaar nog. Als je met 25 mensen één toilet deelt, zijn dat meer dan burens, niet?' Ze lacht, terwijl de tranen in haar ogen staan. 'We weten nooit of we te eten zullen

Bjelovac: Dragica en haar kinderen Zoran en Nicola.

Sladjana uit Baratovo: twee barakken naast een voetbalveld.

‘Als je mensen lang genoeg ergens laat zitten en niet naar hen omkijkt, rotten ze vanzelf weg’

‘Dit is Bosnië niet’

krijgen’, vertelt Anga. ‘Soms is de onzekerheid zo groot dat ik van de zenuwen mijn sigaretten opeet in plaats van ze op te roken. Elk jaar voor de verkiezingen komen de politici beloftes doen. Dat ze dit kamp gaan sluiten.’ Officieel zijn er geen vluchtelingenkampen meer in Bosnië. Zelfs van *collective settlements* mag je niet meer spreken. Alternatieve woonplaatsen heet het tegenwoordig. ‘Ze hebben misschien al drie keer de naam veranderd, maar het enige verschil dat ik hier zie, is dat het dak nu harder lekt.’

PINTJES OP HET KERKHOF

Mitra is met haar 82 jaar de oudste inwoner van het kamp. Maar op haar paspoort is ze jonger. Zij en haar man verloren hun paspoort tijdens hun vlucht. Later kregen ze een nieuw, maar de geboortedatum klopte niet. Dat ze daardoor een paar jaar pensioen misliepen, is volgens hen geen toeval. Ook hier is het wantrouwen tegenover alle officiële instanties immens. Mitra heeft net haar doodzieke man verzorgd. Ze mijmert. ‘Vroeger was ik jong en mooi. Tientallen aanbidders had ik. Allemaal wilden ze met mij trouwen. Maar ik heb de juiste gekozen, want zij zijn allemaal gestorven in de oorlog, alleen mijn Djoko leeft nog.’ Die nacht sterft hij. Zelfs op zijn kruis staat niet zijn ware leeftijd.

Terwijl de kist langzaam in het graf wordt geplaatst, weerklinkt de ijle stem van Mitra over het kerkhof. Ondersteund door haar

dochter begeleidt ze de begrafenis met religieuze gezangen. Vjelko kijkt triest toe, pintje in de hand. Op de tafel naast het open graf staat een sober maal. Milosava kijkt er verbitterd naar. ‘Voor de oorlog waren wij diegenen die iets te geven hadden. We hadden allemaal een grote boerderij, en landerijen. Nu zijn we diegenen die onze hand moeten ophouden. Eigenlijk maakt het niet uit dat het appartement dat ze ons al vier jaar beloven er niet zal komen. Het probleem lost zichzelf wel op. Als je mensen lang genoeg ergens laat zitten en niet naar hen omkijkt, rotten ze vanzelf weg.’

‘Wie hoopt, is gek’, zegt een oud Servisch gezegde. Of in de Bosnische variant: ‘Om hier te blijven, moet je masochistisch zijn. Om hier kinderen te krijgen, sadistisch.’

Deze reportage kwam tot stand met de Steun van het Fonds Pascal Decroos voor Bijzondere Journalistiek.

ONLINE

www.fondspascaldecroos.org

FONDS PASCAL DECROOS
VOOR BIJZONDERE JOURNALISTIEK
fondspascaldecroos.org

11 juli 1995. De Bosnisch-Servische troepen dringen Srebrenica binnen onder bevel van generaal Mladic. Hun bedoeling: etnische zuivering. Zevenduizend tot achtduizend moslimmannen en -jongens komen om in amper vier dagen tijd. Het is de zwaarste genocide in Europa sinds de Tweede Wereldoorlog.

Tijdens de oorlog in Bosnië moesten meer dan twee miljoen mensen hun woonplaats verlaten, dat is bijna de helft van de bevolking. Tot dusver kon hooguit een miljoen van hen naar huis terugkeren. Meer dan honderdduizend mensen hebben nu nog een aanvraag lopen om hun huis herop te bouwen. Meer dan 7500 onder hen zitten al vijftien jaar of langer in een vluchtelingenkamp.

Vijftien jaar later worden nog steeds nieuwe massagraven ontdekt. Tijdens de herdenking op 11 juli worden dit jaar zo’n achthonderd pas geïdentificeerde slachtoffers begraven. Het anders zo lege Srebrenica kreunt dan onder de 50.000 tot 60.000 rouwende Bosniërs.

Voor de dodelijke slachtoffers hebben de inwoners van Srebrenica niets dan respect. Maar wie vijftien jaar na de oorlog nog in een kamp leeft, kan op weinig begrip rekenen. Iedereen heeft moeten knokken na de oorlog en dat heeft de Bosniërs hard gemaakt.

Sociale vuilnisbelt

Dokter Branka Antic-Štauber werkt al sinds dag één vrijwillig in enkele vluchtelingenkampen met haar organisatie Snaga Žene. Ze begrijpt de negatieve perceptie. ‘Het klopt dat veel van die jonge mensen geen werkethiek kennen. Maar waar zouden ze het geleerd hebben? Hun ouders probeerden alleen maar te overleven, want ze dachten ooit weer naar huis te kunnen. Nu blijkt dat niet zo te zijn. Hun kinderen hebben niet geleerd hun toekomst zelf in handen te nemen. De apathie is met de jaren gegroeid.’

‘En dan zijn er nog de psychologische problemen. Die jongeren zijn hun vaders en hun broers verloren. Hun moeders

zijn zwaar getraumatiseerd door het seksueel en ander geweld dat ze moesten verduren. Zelfs wie de oorlog niet heeft meegemaakt, krijgt het trauma met de paplepel ingegoten. Ook de omstandigheden waarin ze leven, helpen niet. Negentig procent van de kampbewoners is extreem arm, de overige tien procent leeft op de armoedegrens.’

Is er dan geen oplossing? ‘Opleidingen zijn de enige uitweg. Met een diploma raak je makkelijker aan werk en uit de armoede. Maar de tijd dringt. De oudere generatie, die pensioenen en oorlogsuitkeringen krijgt, is aan het uitsterven. De jongeren blijven achter zonder enige vorm van inkomen. De NGO’s zijn weggetrokken, de donaties stoppen.’

Branka ziet de toekomst niet rooskleurig in. ‘De huisjes hier zijn gratis, enkel de elektriciteit moeten ze zelf betalen. Dat trekt andere kansarmen aan, allemaal met hun eigen noden. Roma-zigeuners, drugsverslaafden, gescheiden gezinnen. De vluchtelingenkampen dreigen sociale vuilnisbelten te worden. De problematiek wordt complexer, de armoede neemt toe, net zoals het drugsmisbruik en de criminaliteit. Veel jongeren proberen te ontsnappen door te trouwen, maar waar kom je hier een leuke partner tegen? Dus eindigen ze met iemand uit het kamp, die ook een trauma heeft. Op hun veertiende hebben ze een gezin, geen opleiding en geen inkomen. En zinken ze alleen maar dieper weg.’

Maar Branka geeft de moed niet op. ‘We zien ook positieve resultaten. Met de juiste psychosociale begeleiding kunnen we een deel van de mensen toch sterk genoeg maken om terug te keren naar hun huizen. Elk jaar begeleiden we een aantal jongeren naar een opleiding. En vooral zien we dat de jonge kinderen, de derde generatie zeg maar, het beter doen. Tenminste, diegenen waar we er snel genoeg bij zijn. Maar Bosnië is arm... Voor opleiding en therapie is geld nodig. Gelukkig dringt het steeds meer door dat trauma’s niet vanzelf verdwijnen.’